

László Noémi kötete tehát a személyessé tett térformálás több lehetőségét is felkínálja. Azonban ezek a szövegek a szubjektivitáson túl nem mutatnak fel olyan vonásokat, amelyek válaszul szolgálnának arra, hogy a személyes térformálás mozzanatainak milyen szerepük van a számadásban és a létértelmezésben. Ennek az oka, hogy a tájleírások, a térkonstrukciók és a poétikai eljárások sok esetben elnyomják a reflexiókat, legalábbis nem engedik szabadon kibontakozni azokat. Az egzotikum különböző formái megmutatkoznak ugyan a szövegekben, különösen a *Bábel* ciklusban, azonban a mitikus hagyományok nem elevenednek fel teljes életnagyságban, csupán pontszerűen vélhetünk felfedezni utalásokat („ahova most én, Krózus, visszajárok” – *Mese: Tbiliszi*), de emellett néhány esetben a mítoszok mintegy emlékhelyszerű státuszt kölcsönöznek a helyeknek, például: „Kőből a visszhang sietne szólni: / Memento mori.” [*Toronyban: Oxford*]. A kötetben a tér rendezőelve kifinomult struktúrájú, de kérdéses marad számomra, hogy a szövegeket folyamszerűvé tevő elemek kompenzálni tudják-e a kötött rímes szerkezet alkotta „köveket”. Mindenesetre, ez utóbbi is szemléletes példája a tér–idő harcának, a *Pulzus*ban is tematizálódó állandóval és változóval történő szembenézésnek az emberi lét során. László Noémi kötetének legerősebb szöveghelyei lehetséges válaszokat ajánlanak fel az én változásának nagy kérdéseire, de vajon ezek betöltik-e minden elvárását az olvasónak a témával kapcsolatban? Vajon kell, hogy legyen valami a számadáson túl? [*Prae*]

KOVÁCS KINCŐ

„Befejeződik – nagyjából – minden”

SZÁVAI GÉZA: *AZ ÉLET ÉS MÉSZÖLY MIKLÓS – A TEMPLOM ÉS KILINCSE*

Szávai Géza *Az élet és Mészöly Miklós – a templom és kilincse* című kötete 2022-ben jelent meg, egy évvel *Az életed, Polcz Elaine – Asszony a hátszágban* ikerkönyveként, szintén a Szávai vezette PONT Kiadó gondozásában. A szerzői intenció szerint a két kötet együtt egyfajta dilógiát alkot: „[a] sajátságosan természeti ember Polcz Elaine és a sajátságosan természeti ember Mészöly Miklós egybenövése egy zaklatott természeti kapcsolatban: emlékezetes emberi jelenség. [...] Sok vihart kibíró szerelem. »Kettősüket« boltívnek tekintetem.” [*Az élet és Mészöly Miklós*, 36.] Szávai Géza nem egy újabb szerelmi történetet írt meg a Mészöly–Polcz-házasságról, hanem mindkét személy emlékezetének külön könyvet szentelt: „Ne haragudj, Miklós, de kitűnő, jelentős író jócskán akad, írnak is róluk bőséggel könyveket, na de nagyformátumú asszonyokról – boltív-társainkról – keveset regélnek. [...] [A]bban máris biztos vagyok, hogy az alkotóként sem jelentéktelen Elaine-t nem csupán Mészöly Miklós hátszágaként kell emlegetni.” [*Az életed, Polcz Elaine*, 158.]

A dilógia második kötetének címe – *Az élet és Mészöly Miklós – a templom és kilincse* – kissé meglepető. Olyan elvárást kelt, amely tulajdonképpen nem

látszik megvalósulni a kötet egészét tekintve, ez a könyv sajnos (vagy nem sajnos, de mindenképp a bejelentéssel ellentétben állva) nem egy szó szerinti értelemben vett Mészöly-könyv, sőt, még talán az sem jelenthető ki róla teljes meggyőződéssel, hogy egy Mészöly Miklós alakjára visszaemlékezni kívánó mű, hanem sokkal inkább csupán annak gesztusát felmutatni akaró kötetet ismerhetünk meg benne. Az *élet és Mészöly Miklós...*-t olvasva azonban a cím konstrukciója, szemantikája valamelyest mégiscsak rámutat arra, hogy mit kaphat az olvasó a befogadás során: Szávai Géza saját élményeit, életeseményeit, megéléseit, tapasztalatait, amelyek – többé vagy kevésbé – Mészöly Miklóssal is összefüggésben állnak. Hiszen a címben is szereplő „templom és kilincse” egy, a kötet 77. oldalán szereplő történethez kapcsolódik, amelyhez Mészöly Miklósnak alapvetően nincs köze, Szávai Géza élményeinek és asszociációinak már annál több: „Szóval mesélni kezdtem egyszer Miklósnak Kisorosziban, hogy Kós Károly milyen nagy hatással volt rám. [...] Kós volt az első – élő [kiemelés az eredetiben] – író, akivel találkozásom esett. A küsmödi [Székelyföld] református templom mellett laktunk [...] [a] nőtlen [vagy éppen facér] tiszteletes helyett anyám étkeztette Kóst. [...] Arra volt büszke anyám is, apám is, hogy alkalmuk nyílt személyesen, közlelő megismerni Kós Károlyt, aki [...] nem egyszerűen egy fő-főkö-műves, hanem [...] nagy író. Olvastam is később tőle mindent, de igazából mint építész lepott meg. [...] [T]udomást szereztem arról, hogy építményeinek, templomainak még a kilincset is ő tervezte.” [77.] Szávai aztán a prózáírás metodikájára vonatkoztatja ezt a történetet, és azt közvetíti az elbeszélése, hogy Mészölyt is legalább ennyire csodálta prózáíróként – példaként a jól elhelyezett „kilincsmoandatait” említi. Mindez persze valamelyest védhető a szerző szabad képzetársítási logikáját követve, viszont ez a szövegszerkesztés- és elbeszélésmód jól szemlélteti azt, hogy ez a kötet miért nem tud ebben a formában egy Mészöly-memoárként/könyvként működni.

Már az első kötetrel kapcsolatban is felmerült bennem problémaként [*Ennyit a fotók életképességéről*, Alföld, 2021/9] – ami nem véletlen, hiszen a két könyv a hibáikban is ikrei egymásnak –, de ennél a kötetnél már szinte kulcskérdéssé válik, hogy tulajdonképpen kinek a történeteit olvashatjuk ezeken a lapokon. A visszaemlékező Szávai Gézáét, vagy azét, azokét, akikre visszaemlékszik? Egy újabb beszédes sor a „memoárból”: „Talán harminc éves lehettem, amikor először találkoztam Mészöly Miklóssal. Erdélyi fiatal magyar írók [...] betájolták magukat. Ha kétévete egyszer eljuttak Magyarországra, kapcsolatokat kerestek.” [81.] Az első találkozás elbeszélését, visszaemlékező szolamát ezután Szávai saját nosztalgiája uralja, további majdnem egy oldalban részletezi, hogy mi vette akkor az ő személyét körül, mind történelmi, mind kulturális tekintetben. A Mészölyre való emlékezés történetfolyamának vezérfonalait, középpontját a szerző valahogyan végül mindig magához ragadja, így ezek a kötetek ugyanannyira szólnak az elbeszélőről, az elbeszélő Ilonával kötött házasságáról, mint a Mészöly–Polcz-házasságról – sőt, Szávaiék lányát is megismerhetjük, szövegekből és képekről egyaránt –, illetve néhol kissé szerencsétlenül sikerült kapcsolásokból is: „Kislányom betegsége, állapota az én agyamban mindent, olykor szétfeszítően, lefoglalt. Mozgólépcső címen [...] elbeszélést írtam erről később, a *Harmincdekás Pistike színházi ruhája* kötetemben jelent meg.” [81–82. Kiemelés az eredetiben.] Pár sorral később ennek a szövegnek az internetes elérhetőségét is megkapjuk, és még számos helyen hasonló gyakorlattal találkozunk, például Szávai *Torzmagyar* című

munkája esetében is, ami által a Szávai-szövegek [is] megidéződnek, anélkül, hogy azok Mészöly alakjához szorosan kapcsolódnának.

Visszatérve az előző kötetre, annyit biztosan meg kell hagyni, hogy a Polcz Alaine-könyvnél a visszaemlékezés koncepciója valamelyest jobban működött, Alaine alakjára nem tudott az elbeszélő olyannyira „rátelepedni” saját történeteivel, mint Mészöly esetében. Ennek talán az a távolság lehetett az egyik oka, hogy egy nőről van szó, egy jó barátjának a feleségéről, a feleségének a barátnőjéről, így talán kevesebb azonosulási vagy saját élettörténetre irányuló asszociációs lehetőség adódik az emlékezés során. Ellentétben Mészöly Miklóssal, hiszen ahogyan az a könyvből is látszik, bennük sokkal több volt a közös vonás, társadalmi helyzetüket, foglalkozásukat, érdeklődésüket és magánéleti problémáikat tekintve egyaránt. Talán ezért is lesz mármár zavaróan sokszor az emlékezés tárgya maga az emlékező, Mészöly történeteit felidézve gyakran Szávai saját élményei juthatnak érvényre. A szerzői önmérséklet erre vonatkozó hiányát nem lehet szó nélkül hagyni, ahogy a szerkesztés hiányosságait sem, hiszen a koncepcióidegen történetek kihúzásában vagy azok egyensúlyának megteremtésében sokat segíthetett volna egy erőteljesebb szöveggondozás.

Azok a halvány kontúrok, amelyek által Polcz Alaine alakját, sziluettjét megképezte Szávai az előző könyvben, a Mészöly-kötetben kevésnek bizonyulnak, hiszen Mészöly Miklós sokkal inkább közismert író – még a magánéletét tekintve is –, és a róla kialakult képhez képest ez a visszaemlékezés nem mond sok újat, sőt, szinte semmilyen releváns többletinformációt nem árul el a személyéről – magáról Szávairól viszont annál többet. Például ezen a szöveghelyen, amely a Géza „*karcol*” címet kapta, sem dönthető el egyértelműen, hogy kire is helyeződik a fókusz a történet elbeszélése során, Mészölyre, vagy Szávaira: „Nagyon tisztességes fiú vagy. De vigyázni kellene. Mert néha már *karcol*.» Amikor ezt a szememre vetette Mészöly, akkor csak azt éreztem, hogy most meg éppen ő *karcolt*. [...] Ritkán, de előjött belőle ez a nevelni akarás. Ha Alaine-nel kettesben művelték, az dühített.” [121.]

A könyv ugyanakkor bensőséges, baráti hangot üt meg, szeretettel beszél el Mészöly Miklós élettörténetét gyermekkorától haláláig, és megpróbálja Mészöly privát alakját is közelebb hozni, valamelyest megismertetni az olvasóval, elbeszélve a munkához fűződő viszonyát, hűtlenségét, a gyermektelenség miatti szenvedését, a Polcz Alaine-nél folytatott vitáikat, reakcióikat, gesztusaikat. Ám ezek az információk a legtöbb esetben nem túlságosan újszerűek az olvasó számára, amelyek pedig nem vagy kevésbé ismertek, azok sajnos nem kifejezetten relevánsak/érdekesek.

A kötet műfaja mindezek alapján kérdéses lehet, hiszen alapvetően itt – ahogy az előző kötetnél is – az eddig még sehol sem látott fényképek állnak a középpontban, és ezek alapján mesél történeteket a visszaemlékező Szávai Géza. De mégis, hova sorolható be ez a kötet? Fényképalbum? Non-fiction mű? Esszé? Vélhetően egyik kategória sem a sajátja, de a visszaemlékezés vagy emlékkállítás dilemmáit nagyon jól megmutatja, és maga a szerző is több ponton problematizálja a jelenséget: „[M]ost tipródom ezzel a fotórengeteggel. A fényképnél semmi sem pontosabb. A fénykép: igaz. Mint egy történelem-darab. Ám a fotó nem történet! – bár van története. Történeteket hordoz[hat], történetekbe ékelődik [ékelődhet]. De kell a történeteket jelző képalírás, szükségesek az életek történetét térben övező pontos kilométer-kövek.” [50.] Azt remekül fölismeri a szerző, hogy a kommentárok nélküli fotók önmagukban

nem olyan beszédesek a kívülálló befogadók számára, mint annak, aki szintén szerepel a képeken, vagy esetleg ő maga készítette őket. Mindkét kötetrel kapcsolatban fölmerül dilemmaként, hogy gyakran a képleírások alapján sem lehet fölismerni azokat a gesztusokat, reakciókat, amelyeket az ottlévők átéltek. Így ezek a képek sokszor csak ábrázolják Mészöly Miklós privát, például a nyilvánosság számára nem ismert mackónadrágos alakját, de több ismeretet nem nyújtanak róla.

A második kötetnek így nem csak az a problémája, hogy a Szávairól szóló történetek túlságosan elszaporodtak a szövegben, hanem az is, hogy továbbra sem lehetséges áttörni azokat a mediális határokat, amelyek a fénykép mint médium által ábrázolt valóság, valamint az ismerős és ismeretlen, saját és idegen között húzódnak. A fotók által nem, vagy nagyon nehézkesen lehetséges ismerőssé tenni valakit vagy valamit, hiszen az egész folyamat közvettsége ellehetetleníti azt. Előfordul, hogy maga a szerző is erről nyilatkozik, amellyel kissé ellentmond a kötet gyakorlatának: „Hiába akarnám egyetlen fotóval – Elaine-t csakis több nézetből körbefotózva lehet megjeleníteni.” [69.] Továbbá egy fontos megállapítást is tesz mindezzel kapcsolatban: „ez a [...] felvétel olyannak mutatja Miklóst, amilyen valójában volt. Úgy kellene fogalmaznom: olyan, amilyen szerintem volt? amilyenek én láttam?” [59.] Ez azért fontos mondat (bár hosszasan nem időzik el e gondolaton), mert itt leleplezi az emlékezés konstitutív mivoltát, miszerint Mészöly Miklós és Polcz Elaine nem olyan volt, amilyenek e fotók mutatják őket, és még csak nem is olyanok, ahogyan Szávai látta, látattja őket – amit ezekből a kötetekből megismerhetünk belőlük, az az, hogy Szávai Géza perspektívájában, fotólencsében, tekintetén keresztül milyenek voltak, hogyan éltek. És persze azt, hogyan látta közben saját magát az elbeszélő ezekben az időkben, a Mészöly–Polcz-házaspárhoz fűződő kapcsolatában, interakcióikban.

Mindezek után továbbra is kérdés marad számomra, hogy minek is nevezhető valójában a kötet. Láthatjuk, hogy Szávai Géza e könyvben maga is rögzíteni kívánja saját megéléseit. Megismerjük irodalomszemléletét, véleményét a kiadói feladatokról, az irodalom és az irodalmi művek mibenlétéről, művészeti mozgalmáról, a korszak politikájáról, a kritika fontosságáról stb. A PONT Kiadó történetét is elmeséli: létrejöttének nehézségeit, az elveiket, a Conflux programját, valamint folyóiratuk, a *Fordulópont* koncepcióját. Azt is megtudjuk, hogy milyen álneveken írt, és milyen okokból. Az nem jelenthető ki, hogy a felsoroltak nem kapcsolódnak Mészölyhöz, hiszen ő is aktívan részt vett ezekben a folyamatokban, Szávaival együtt dolgoztak, de azért mégis elsősorban az ő saját tapasztalatait, élményeit ismerhetjük meg. Így talán az olvasható ki ezekből a szöveghelyekből (főként az *Életek és politikák* és az *Átismételt világunk* című fejezetekből), mintha Szávai Géza itt a saját emlékiratán (is) dolgozna. Hiszen pontosan mutatkozik meg előttünk Szávai helye, alakja az irodalmi közegben, így a szöveg mintegy összegzése munkásságának is. A szerzői szabadság ugyan ezt teljes mértékben megengedi, azonban mégis koncepcióidegennek hat, amit aztán még jobban kiemel a rákövetkező *Biológiai magány* című fejezet, amely a Mészöly–Polcz-házasság gyermektelenségéről, az ahhoz kapcsolódó szomorúságról szólna, ám hirtelen érkezik, szinte odacsapva a könyv végére, hogy aztán jórészt kidolgozatlanul is maradjon. Néhány rövid fejezet után a kötet eljut Mészöly halálának körülményeihez (kvázi „követve” a megszületéstől halálig ívelő életelbeszélés koncepcióját), amit némi humorral, a halál természetességének hangsúlyozásával

ír meg, és zárja vele a kötetet, mintegy önmagát is beleírva az elmúlástörténetbe: „Figyelgetem, ahogyan Miklósék után tovább, és még tovább ír, VÉGI GÍR, majd befejez engem is az élet.” [158.]

E kötet véleményezése közben könnyen adódhatnak morális dilemmáink is, egyrészt mert a kötet megírója többször is önvallomást tesz arról, hogy már idős, beteg, és sietve készíti el e kötetet azért, hogy mindenképpen be tudja fejezni. Másrészt az autoritás értelmében, mivel az ő személye a témától egyáltalán nem független, szólhatott volna vállaltabban, jelölten róla ez a kötet. De mindezek mellett kénytelenek vagyunk feltenni a kérdést, hogy e Mészöly Miklós-kötetből mi újat tudunk meg magáról Mészöly Miklósról? A fotók megismerésén kívül nagyon keveset. Ezek összegyűjtését, bemutatását, elkészítésük körülményeinek elbeszélését értékes munkának tartom, ahogyan nem elhanyagolható Szávai Géza munkássága sem, és kifejezetten kellemes élmény betekinteni a két házaspár közös időtöltéseibe, közös projektjeinek folyamataiba. Az előre eltervezett „boltív” második tartóoszlopa így néhány strukturális, koncepcionális hibával, de elkészült. [Pont]

SZABÓ BERNADETT

• • • • •

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Grafikai terv, layout: Alkotópont Grafikai Műhely Kft.

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. E-mail: alfoldfolyoirat@gmail.com — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál [Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900]. További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 10800 Ft, félévi 5400 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.